

مروری بر اقتصاد آسیای مرکزی با تاکید بر قزاقستان

" Overview of Central Asia's Economy with a Focus on Kazakhstan "

Central Asia, recognized as one of the world's most strategic regions, witnessed substantial economic growth in 2023, with rates ranging from 2% in Turkmenistan to 8% in Tajikistan. The nations within this region have embarked on a steady path to secure their economic positions through large-scale investments, expanding trade in goods and services, and strengthening economic infrastructure.

Among these countries, Kazakhstan stands out as the largest and most stable economy, with a GDP of \$261 billion and a growth rate of 5.1%. The country's impressive 26% growth in both imports and exports, coupled with an investment-to-GDP ratio of around 26%, highlights its successful efforts to solidify its economic stature and attract investments.

Amid these developments, trade between Iran and Kazakhstan has also experienced significant growth in recent years. In 2022, the trade volume between the two countries grew by 26.4%, driven primarily by increased Iranian imports from Kazakhstan. This surge in imports was notably centered around strategic goods such as grains. Iran's exports to Kazakhstan have mainly consisted of edible fruits, plastic products, and vegetables, indicating Iran's capability to cater to Kazakhstan's consumer and industrial demands.

Given Kazakhstan's key role as Central Asia's largest economy and its position as the region's development beacon, Iran cannot formulate a comprehensive policy for Central Asia without first establishing a clear and strategic approach towards Kazakhstan. Success in trade with Central Asian nations requires a precise understanding of their needs, potentials, and roles in regional projects like China's Belt and Road Initiative. As such, developing strategies to strengthen trade and political interactions, particularly with Kazakhstan, and establishing new frameworks for economic cooperation are of paramount importance.

By gaining a clear insight into Kazakhstan's economic and geopolitical dynamics and formulating intelligent, long-term trade policies, Iran can capitalize on emerging opportunities and play a more impactful role in the region. In this context, Iranian policymakers and business leaders must act cohesively, focusing on enhancing bilateral cooperation, improving communication networks, and fostering long-term commercial connections

فهرست مطالب

خلاصه مدیریتی ۴

۱. موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی ۵

۲. خیز اقتصادی آسیای مرکزی ۵

۳. وضعیت قزاقستان بر اساس آخرین پیش بینی بانک جهانی ۷

۳.۱. شرایط و چالش های کلیدی ۷

۳.۲. تحولات اخیر ۷

۳.۳. چشم انداز ۹

۴. نگاهی کوتاه بر ده سال اقتصاد قزاقستان ۱۰

۵. وضعیت تجارت قزاقستان ۱۱

۶. وضعیت سرمایه گذاری مستقیم خارجی در قزاقستان ۱۴

۷. وضعیت تجارت ایران و قزاقستان ۱۶

۸. جمع بندی و تجویز استراتژیک ۱۹

خلاصه مدیریتی

آسیای مرکزی، به عنوان یکی از مناطق استراتژیک جهان، در سال ۲۰۲۳ به طور کلی رشد اقتصادی قابل توجهی را تجربه کرده است که این رشد بین ۲ درصد در ترکمنستان و ۸ درصد در تاجیکستان متغیر بوده است. کشورهای این منطقه با انجام سرمایه‌گذاری‌های کلان، گسترش تجارت کالا و خدمات، و تقویت زیرساخت‌های اقتصادی، مسیر پایداری را برای تثبیت جایگاه اقتصادی خود پیش گرفته‌اند.

در میان این کشورها، قزاقستان به عنوان بزرگ‌ترین و باثبات‌ترین اقتصاد منطقه، با تولید ناخالص داخلی ۲۶۱ میلیارد دلار و رشد ۵.۱ درصدی، پتانسیل‌های بسیاری برای گسترش همکاری‌های تجاری و جذب سرمایه‌گذاری دارد. این کشور با ۲۶ درصد رشد در حجم واردات و صادرات و نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی در حدود ۲۶ درصد، به طور موفقیت‌آمیزی در حال تقویت جایگاه اقتصادی خود است.

در این میان، تجارت ایران و قزاقستان نیز طی سال‌های اخیر شاهد رشد قابل توجهی بوده است. در سال ۲۰۲۲، حجم تجارت میان دو کشور با رشد ۲۶.۴ درصدی همراه بوده که بخش عمده آن به دلیل افزایش واردات ایران از قزاقستان است. این افزایش واردات به‌ویژه در حوزه کالاهای استراتژیکی چون غلات صورت گرفته است. صادرات ایران به قزاقستان نیز عمدتاً شامل میوه‌های خوراکی، مواد پلاستیکی و سبزیجات است.

با توجه به نقش کلیدی قزاقستان به عنوان بزرگ‌ترین اقتصاد آسیای مرکزی و جایگاه آن به عنوان فانوس دریایی توسعه در منطقه، ایران نمی‌تواند یک سیاست جامع برای آسیای مرکزی طراحی کند، مگر اینکه سیاستی روشن و استراتژیک در برابر قزاقستان اتخاذ نماید. موفقیت در تجارت با کشورهای آسیای مرکزی، مستلزم شناخت دقیق نیازها، پتانسیل‌ها و نقش‌آفرینی این کشورها در پروژه‌های منطقه‌ای نظیر «ابتکار کمربند و راه» چین است. بر این اساس، اتخاذ استراتژی‌هایی برای تقویت تعاملات تجاری و سیاسی، به‌ویژه با قزاقستان، و ایجاد چارچوب‌های جدید برای همکاری‌های اقتصادی، از اهمیت بسیاری برخوردار است.

ایران با درک درست از پویایی‌های اقتصادی و ژئوپلیتیکی قزاقستان و تدوین سیاست‌های تجاری هوشمندانه و بلندمدت، می‌تواند از فرصت‌های نوظهور بهره‌برداری کند و نقش مؤثرتری در این منطقه ایفا نماید. در این راستا، سیاست‌گذاران ایرانی و فعالان تجاری باید به‌طور هماهنگ عمل کرده و ضمن تقویت همکاری‌های دوجانبه، به بهبود شبکه‌های ارتباطی و توسعه پیوندهای تجاری بلندمدت توجه کنند.

۱. موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی

آسیای مرکزی منطقه‌ای استراتژیک و مهم در مرکز قاره آسیا است که شامل چندین کشور از جمله قزاقستان، ازبکستان، ترکمنستان، قرقیزستان و تاجیکستان می‌شود. این منطقه به دلیل موقعیت جغرافیایی خود، از دیرباز به‌عنوان پل ارتباطی میان اروپا، آسیا و خاورمیانه شناخته شده و نقش مهمی در تبادلات تجاری و فرهنگی ایفا کرده است. آسیای مرکزی از شمال با روسیه، از شرق با چین، از جنوب با افغانستان و ایران و از غرب با دریای خزر همسایه است. این موقعیت ویژه به منطقه امکان داده تا یکی از مسیرهای کلیدی جاده ابریشم باشد که در گذشته تجار و بازرگانان از آن برای تبادل کالا استفاده می‌کردند.

۲. خیز اقتصادی آسیای مرکزی

آسیای مرکزی به‌عنوان یکی از مناطق استراتژیک جهان، در سال ۲۰۲۳ به‌طور کلی رشد اقتصادی مثبتی را تجربه کرده که این رشد از ۲ درصد برای ترکمنستان تا ۸ درصد برای تاجیکستان متغیر بوده است. کشورهای این منطقه با سرمایه‌گذاری‌های کلان، توسعه تجارت کالا و خدمات و تلاش برای بهبود زیرساخت‌های اقتصادی، در مسیر رشد و توسعه قرار گرفته‌اند. بر اساس آمارهای موجود، هر یک از این کشورها با توجه به ویژگی‌های اقتصادی خاص خود، نقش مهمی در تثبیت جایگاه اقتصادی آسیای مرکزی ایفا می‌کنند.

قزاقستان، به‌عنوان بزرگ‌ترین اقتصاد منطقه، با تولید ناخالص داخلی ۲۶۱ میلیارد دلار و رشد اقتصادی ۵.۱ درصدی، دارای پتانسیل‌های فراوانی از منظر توسعه همکاری‌های تجاری و سرمایه‌گذاری است. رشد حجم واردات و صادرات کالا و خدمات به ترتیب با ارقام ۲۶ و ۱۶ درصد و نسبت حدود ۲۶ درصدی سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی، از دیگر شاخص‌های مهم اقتصادی این کشور محسوب می‌شود.

ازبکستان نیز با تولید ناخالص داخلی ۹۱ میلیارد دلار و رشد اقتصادی ۴.۲ درصد، در جایگاه دوم قرار دارد. رشد ۲۸ درصدی حجم واردات و ۳۱ درصدی صادرات کالا و خدمات، نشان دهنده افزایش چشمگیر در تجارت خارجی این کشور است. ازبکستان ۴۲.۸ درصد از تولید ناخالص داخلی خود را به سرمایه‌گذاری اختصاص داده که از اهمیت توسعه زیرساخت‌ها حکایت دارد.

شکل ۱. وضعیت کشورهای آسیای مرکزی در شاخص‌های منتخب اقتصادی سال ۲۰۲۳

منبع داده‌ها: IMF

۳. وضعیت قزاقستان بر اساس آخرین پیش بینی بانک جهانی

پیش بینی ها حاکی از آن است که رشد اقتصادی قزاقستان در سال ۲۰۲۵ به ۴.۷ درصد تسریع خواهد یافت که این افزایش عمدتاً ناشی از جریان های جدید تولید نفت است. با این حال، انتظار می رود که این نرخ پس از سال ۲۰۲۵ به سطح بالقوه بلندمدت خود کاهش یابد. همچنین، پیش بینی می شود که نرخ تورم در قزاقستان روند کاهشی داشته باشد، اما همچنان بالاتر از هدف تعیین شده توسط بانک مرکزی این کشور باقی بماند. نرخ فقر نیز بر اساس برآوردها، تا سال ۲۰۲۶ به طور جزئی به ۶.۱ درصد کاهش خواهد یافت. از سوی دیگر، مهم ترین ریسک های منفی پیش روی قزاقستان شامل تضعیف تقاضای جهانی و کاهش قیمت نفت خواهد بود.

۳.۱. شرایط و چالش های کلیدی

در سال های اخیر، روند پیشرفت قزاقستان به سمت تبدیل شدن به یک اقتصاد با درآمد بالا کند شده است. برای بازگشت به این مسیر، دولت نیازمند تمرکز بر اجرای مؤثر اصلاحات کلیدی است که بتواند تنوع اقتصادی را تقویت کرده و فراگیری اجتماعی را افزایش دهد. دستیابی به هدف دولت برای رشد ۶ درصدی در میان مدت و دو برابر کردن اندازه اقتصاد تا سال ۲۰۳۰ (در مقایسه با سطح ۲۰۲۳)، بدون انجام اصلاحات ساختاری اساسی امکان پذیر نخواهد بود، به ویژه با توجه به رشد بالقوه متوسط این کشور که تحت تأثیر رکود بهره وری و تسلط صنایع استخراجی محدود شده است.

برای تحریک سرمایه گذاری های خارجی و داخلی و تسهیل در انتقال فناوری، قزاقستان باید با از میان برداشتن اختلالات بازار و دیگر موانع، به تقویت رقابت در بخش خصوصی بپردازد. در این راستا، بهبود کارایی شرکت های دولتی و ایجاد چارچوب حکمرانی قوی تر می تواند در حمایت از رقابت مؤثر باشد. علاوه بر این، پر کردن شکاف های زیرساختی و تقویت سرمایه انسانی، همراه با سیاست هایی برای کاهش انتشار کربن، می تواند به بهبود رقابت پذیری شرکت ها و ارتقای کیفیت خدمات کمک نماید.

۳.۲. تحولات اخیر

در نیمه اول سال ۲۰۲۴، رشد اقتصادی قزاقستان به ۳.۲ درصد کاهش یافت، در حالی که این رقم در سال گذشته ۵.۳ درصد بود. این کاهش به دلیل افت در همه اجزای تقاضا، به ویژه کاهش سرمایه گذاری و هزینه های دولتی بوده است. سرمایه گذاری واقعی ۳.۵ درصد نسبت به سال قبل کاهش یافت (در مقابل رشد ۱۳.۳ درصدی در نیمه اول ۲۰۲۳) و هزینه های دولتی نیز با کاهش ۴.۵ درصدی همراه بود (در مقایسه با افزایش ۱۷ درصدی در نیمه اول ۲۰۲۳). فروش کلی، به عنوان شاخص

هزینه های مصرف کننده، به ۳.۹ درصد کاهش یافت (از ۱۰.۴ درصد در نیمه اول ۲۰۲۳)، که این موضوع نشان دهنده کاهش تقاضای مصرف کننده است.

در بخش تولید، رشد صنعت به ۲.۷ درصد پیدا کرده که این افت به دلیل کاهش تولید نفت (منفی ۱.۶ درصد) بوده است؛ ساخت و ساز رشد ۸.۶ درصدی را تجربه کرد و بخش خدمات با کاهش ۳.۳ درصدی همراه بود. نرخ بیکاری رسمی در سه ماهه دوم ثابت و ۴.۷ درصد باقی ماند. دولت برای بهبود سطح زندگی، حداقل دستمزد را ۲۱.۴ درصد افزایش داد که از سال ۲۰۲۱ تاکنون دو برابر شده است.

نرخ تورم قیمت مصرف کننده از ۹.۷ درصد در دسامبر ۲۰۲۳ به ۸.۵ درصد در آگوست و سپتامبر ۲۰۲۴ کاهش یافت، اما همچنان بالاتر از هدف ۵ درصدی بانک مرکزی است. قیمت های مواد غذایی و غیر غذایی کاهش داشته، در حالی که قیمت خدمات به دلیل افزایش دستمزدها همچنان بالاست. بانک مرکزی در ماه ژوئن نرخ بهره را ۲۵ واحد پایه کاهش داد و به ۱۴.۵ درصد رساند و همچنان سیاست های انقباضی را حفظ کرد.

در زمینه تجارت، کاهش واردات کالا و افزایش صادرات باعث بهبود تراز تجاری این کشور شده و حجم تجارت را به ۱۱.۳ میلیارد دلار در نیمه دوم ۲۰۲۳ رساند (نسبت به ۹.۶ میلیارد دلار در نیمه اول). این بهبود، موجب ایجاد مازاد ۰.۸ میلیارد دلاری در حساب جاری نیمه اول ۲۰۲۴، در مقایسه با کسری ۵ میلیارد دلاری در مدت مشابه سال قبل شد.

سرمایه گذاری مستقیم خارجی نیز ۵۶.۳ درصد کاهش یافت و به ۲.۲ میلیارد دلار رسید که این کاهش ناشی از نزدیک شدن به پایان پروژه های بزرگ تولید نفت است. ذخایر بین المللی خالص به ۴۱ میلیارد دلار رسید که معادل پوشش هشت ماه واردات است. شایان ذکر است، ارزش تنگه قزاقستان در برابر دلار آمریکا بین ژانویه تا اوت ۴.۵ درصد کاهش یافت.

کسری مالی در نیمه اول ۲۰۲۴ به دلیل رشد ضعیف اقتصادی افزایش یافت و کسری بودجه به ۱ درصد تولید ناخالص داخلی رسید (در مقابل ۰.۴ درصد در ۲۰۲۳). هزینه ها به دلیل کاهش بودجه دفاع و بهداشت و درمان، ۱.۳ واحد درصد کاهش یافت و به ۲۴.۲ درصد از تولید ناخالص داخلی رسید، در حالی که هزینه های رفاه اجتماعی، مسکن، زیرساخت های عمومی و پرداخت بهره افزایش یافت. درآمدها نیز با کاهش ۱.۸ واحد درصدی به ۲۳.۳ درصد از تولید ناخالص داخلی رسید که این کاهش شامل درآمدهای نفتی و غیرنفتی بود.

بخش بانکی قزاقستان همچنان مقاوم باقی مانده و از موقعیت های قوی سرمایه و نقدینگی برخوردار است که فراتر از الزامات نظارتی قرار دارند. وام های بانکی در ماه ژوئن ۱۳.۸ درصد نسبت به سال گذشته افزایش یافت که بیشتر این رشد ناشی از وام گیری مصرف کنندگان بود. وام های معوق تنها ۳ درصد از پرتفوی وام ها را در ژوئن ۲۰۲۴ تشکیل می دهند، اما با توجه به افزایش بدهی خانوارها و نرخ های بهره بالا، این بخش نیاز به نظارت دقیق دارد.

۳.۳. چشم انداز

همانطور که اشاره شد پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهند که رشد اقتصادی قزاقستان در سال ۲۰۲۵ به‌طور موقت به ۴.۷ درصد افزایش خواهد یافت، که این رشد به‌دلیل افزایش تولید نفت است. پس از آن، رشد اقتصادی به‌تدریج به نرخ بالقوه بلندمدت خود یعنی ۳.۰ تا ۳.۵ درصد کاهش می‌یابد. عوامل اصلی این رشد، مصرف خصوصی و خالص صادرات هستند که از رشد صادرات نفت تقویت می‌شوند. انتظار می‌رود فعالیت‌های سرمایه‌گذاری در سال‌های ۲۰۲۵ و ۲۰۲۶ با کمک‌های جزئی به رشد اقتصادی، همچنان آرام بمانند.

تورم به‌تدریج در سال ۲۰۲۵ کاهش خواهد یافت، زیرا قیمت‌های انرژی و مواد غذایی تثبیت می‌شوند؛ اما تورم در بخش خدمات، به‌دلیل تعدیل‌های تعرفه‌ای و عدم تعادل‌های مالی، می‌تواند روند کاهش تورم را مختل کرده و نرخ تورم را تا اواخر ۲۰۲۶ بالاتر از هدف ۵ درصد نگه دارد.

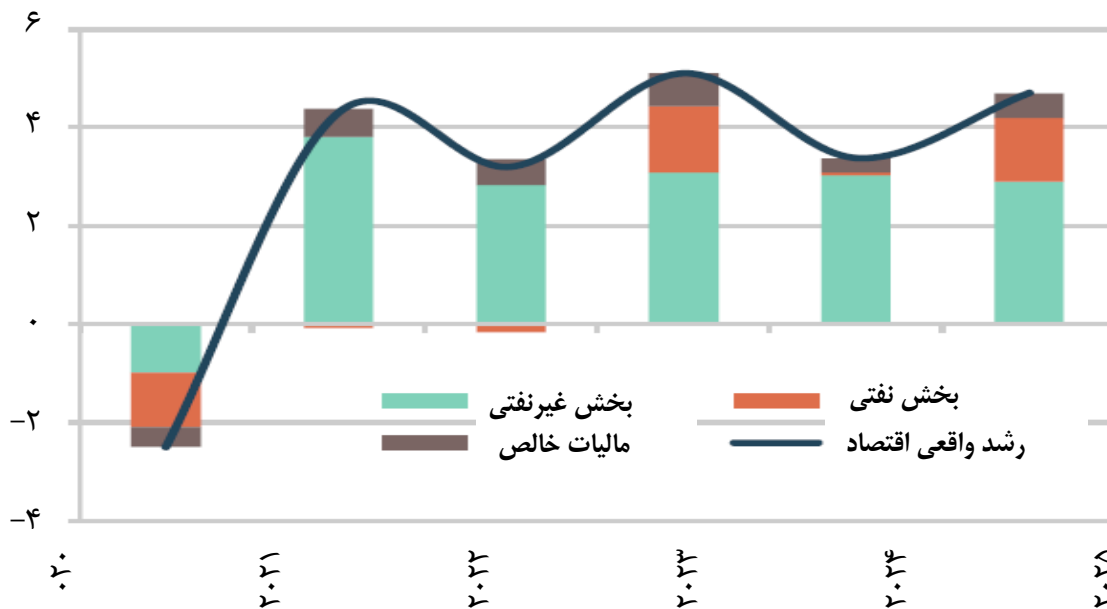
کسری حساب جاری به‌دلیل افزایش صادرات نفت، در سال ۲۰۲۵ و پس از آن کاهش خواهد یافت. همچنین، کسری بودجه به‌تدریج از ۲.۱ درصد تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۲۴ به ۱ درصد در سال ۲۰۲۶ کاهش می‌یابد. این کاهش از طریق اصلاحات در کد مالیاتی و جمع‌آوری بهتر درآمدها، همراه با کاهش هدفمند هزینه‌های بودجه‌ای، محقق خواهد شد. تجدیدنظر در کد مالیاتی احتمالاً شامل افزایش مالیات بر درآمد کسب‌وکارها و خانوارها و افزایش عوارض بر کالاهای لوکس خواهد بود. با این حال، فشارهای اجتماعی و زیرساختی، همراه با عدم قطعیت در دستیابی به درآمدها، خطراتی را برای تحقق اهداف مالی ایجاد می‌کند.

پیش‌بینی می‌شود که نرخ فقر به‌دلیل ادامه رشد اقتصادی و کاهش تورم، از ۷.۹ درصد در سال ۲۰۲۴ به ۶.۷ درصد در سال ۲۰۲۵ و ۶.۱ درصد در سال ۲۰۲۶ کاهش یابد.

با این حال، رشد اقتصادی قزاقستان با خطرات قابل توجهی مواجه است. کاهش تقاضا و قیمت جهانی نفت می‌تواند به صادرات، درآمدهای مالی و رشد اقتصادی این کشور آسیب بزند. افزایش هزینه‌های بودجه و عدم حفظ انضباط مالی نیز می‌تواند تراز مالی را بدتر کرده، تورم را پایدار نگه دارد و هزینه‌های استقراض را بالا ببرد. همچنین، رویدادهای شدید آب و هوایی مانند خشکسالی، آتش‌سوزی جنگلی و سیلاب‌ها تهدیدی برای تولید کشاورزی، زیرساخت‌ها و ثبات اقتصادی محسوب می‌شوند که ممکن است منجر به افزایش تورم و نیاز به مداخلات مالی بیشتری شود.

نمودار ۱. رشد تولید ناخالص داخلی واقعی قزاقستان و سهم بخش‌ها در رشد تولید ناخالص داخلی

(درصد، واحد درصد)

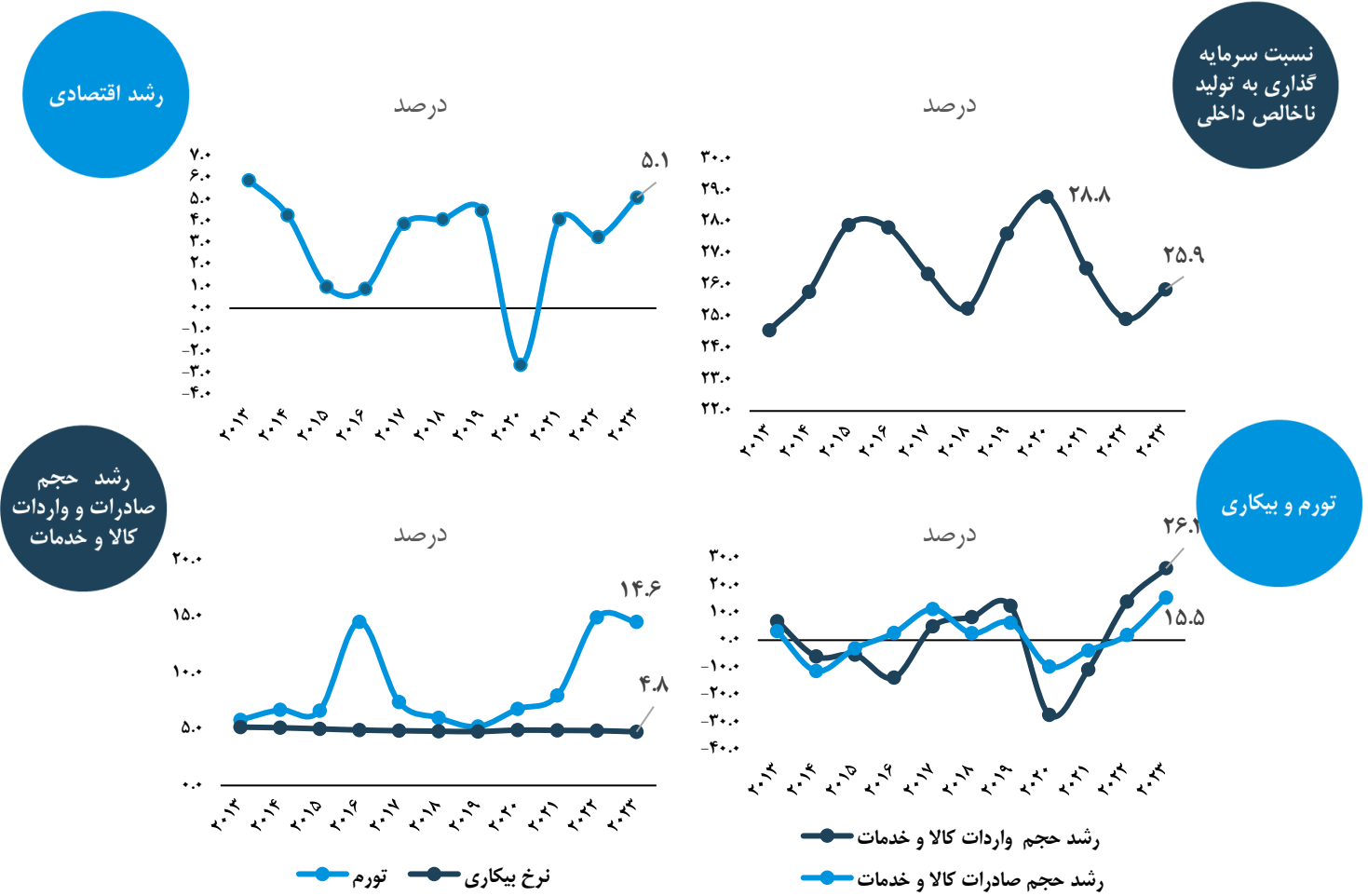

منبع: بانک جهانی

۴. نگاهی کوتاه بر ده سال اقتصاد قزاقستان

قزاقستان، به‌عنوان بزرگ‌ترین اقتصاد آسیای مرکزی با تولید ناخالص داخلی ۲۶۱ میلیارد دلار، در دهه گذشته توانسته به‌عنوان یک اقتصاد باثبات در منطقه شناخته شود. این کشور با حفظ رشد اقتصادی مثبت، کنترل نرخ تورم و تثبیت نرخ بیکاری در حدود ۵ درصد، موفق شده است شاخص‌های اقتصادی خود را بهبود بخشد. علاوه بر این، رشد مثبت واردات در قزاقستان نشان‌دهنده افزایش تقاضا برای کالاها و خدمات مختلف در این کشور است. به همین دلیل، قزاقستان می‌تواند به‌عنوان یک بازار مصرف مناسب برای کالاهای ایرانی تلقی شود، به‌ویژه در شرایطی که تقویت تعاملات تجاری بین دو کشور می‌تواند فرصت‌های جدیدی را برای توسعه صادرات ایران فراهم کند.

نمودار ۱. وضعیت قزاقستان در شاخص های اقتصادی منتخب طی ۱۰ سال منتهی به سال ۲۰۲۳

منبع: IMF

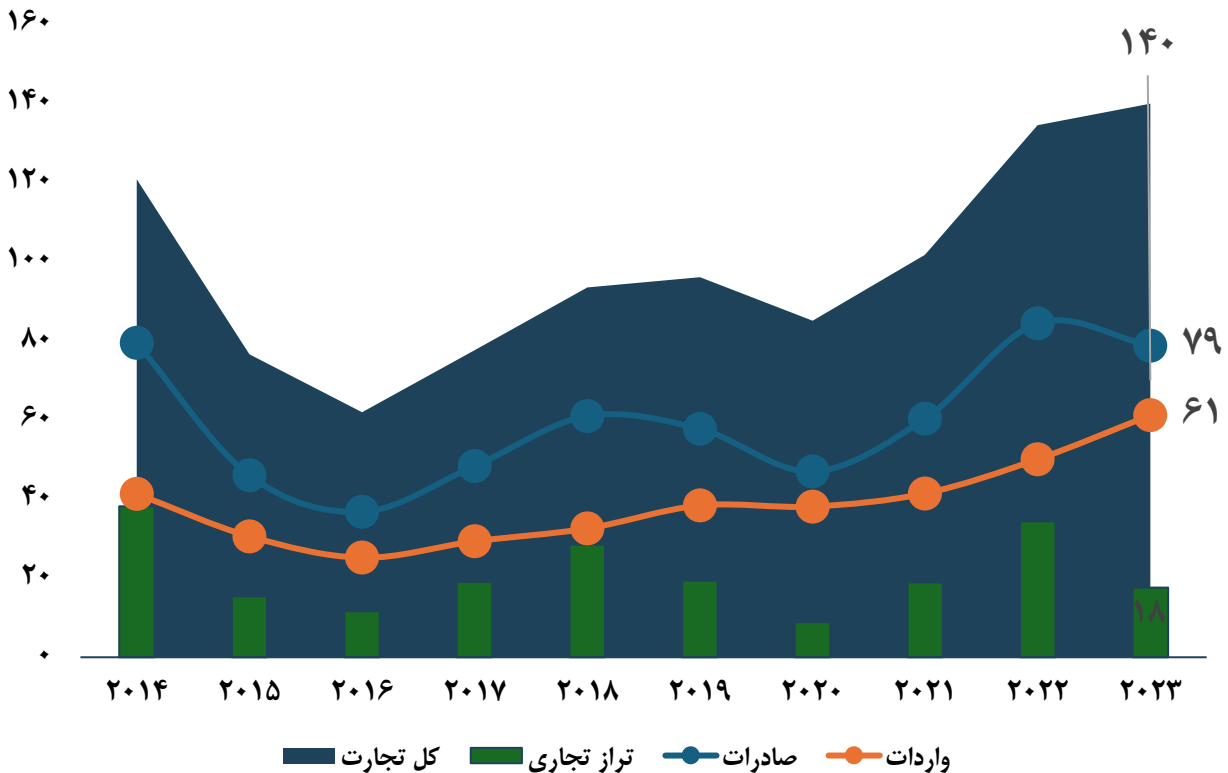
۵. وضعیت تجارت قزاقستان

تجارت کالایی قزاقستان در سال ۲۰۲۳ برای سومین سال متوالی رشد داشته و به مرز ۱۴۰ میلیارد دلار رسیده است و در مقایسه با سال ۲۰۲۲، ۴ درصد افزایش را نشان می دهد. عامل کلیدی این رشد را می توان در افزایش واردات با سهم ۸ واحد درصدی جست و جو کرد.

در سال ۲۰۲۳، صادرات و واردات قزاقستان به ترتیب به ۷۹ میلیارد دلار و ۶۱ میلیارد دلار رسیده که در مقایسه با سال قبل، صادرات ۷ درصد کاهش و واردات ۲۲ درصد افزایش یافته است.

تراز تجاری قزاقستان طی یک دهه گذشته هرچند با نوساناتی همراه شده، همواره مثبت بوده است. در سال ۲۰۲۳، تراز تجاری این کشور به ۱۸ میلیارد دلار رسیده که در مقایسه با سال ۲۰۲۲، کاهش ۴۹ درصدی را تجربه کرده است.

نمودار ۲. روند تجارت قزاقستان طی سال های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۳ (میلیارد دلار)

منبع: ITC

در سال ۲۰۲۳، پنج کشور چین، روسیه، گامبیا، آمریکا و کره جنوبی به عنوان مهم ترین تأمین کنندگان نیازهای وارداتی قزاقستان شناخته شدند و در مجموع، ۶۶ درصد از کل ارزش واردات این کشور را به خود اختصاص دادند. در سوی دیگر، ایتالیا، چین، روسیه، هلند و ترکیه به عنوان مقاصد اصلی صادرات قزاقستان نقش آفرینی کردند و با سهمی ۶۰ درصدی از کل ارزش صادرات این کشور، جایگاه خود را به عنوان شرکای کلیدی تجاری قزاقستان تثبیت نمودند. این تمرکز تجاری بیانگر نقش استراتژیک این کشورها در روابط تجاری خارجی قزاقستان است.

شکل ۲. شرکای اصلی تجاری قزاقستان در سال ۲۰۲۳

فصل	ارزش	سهم	سهم	ارزش	فصل
سوختهای معدنی، روغنهای معدنی و محصولات حاصل از تقطیر آنها (۲۷)	۴۶ میلیارد دلار	۵۹٪	۱۶٪	۱۰ میلیارد دلار	راکتورهای هسته ای، دیگ های بخار آب گرم، ماشین آلات و وسایل مکانیکی، اجزا و قطعات آنها (۸۴)
سنگ فلز، جوش و خاکستر (۲۶)	۵ میلیارد دلار	۶٪	۱۳٪	۸ میلیارد دلار	وسایل نقلیه زمینی غیر از تانک روی خط راه آهن یا تراموای، ... (۸۷)
محصولات شیمیایی معدنی (۲۸)	۴ میلیارد دلار	۶٪	۱۰٪	۶ میلیارد دلار	ماشین آلات و دستگاههای برقی و اجزا و قطعات آنها، آهن یا فولاد (۸۵)
چدن، آهن و فولاد (۷۲)	۴ میلیارد دلار	۶٪	۴٪	۳ میلیارد دلار	مصنوعات از چدن، آهن یا فولاد (۷۳)
مس و مصنوعات از مس (۷۴)	۳ میلیارد دلار	۴٪	۳٪	۲ میلیارد دلار	مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از این مواد (۳۹)

منبع: ITC

در سال ۲۰۲۳، پنج فصل مهم وارداتی قزاقستان شامل راکتورهای هسته‌ای و دیگ‌های بخار، وسایل نقلیه زمینی، ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی، مصنوعات از چدن، آهن و فولاد، و مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از این مواد بودند که در مجموع ۴۶ درصد از کل ارزش واردات این کشور را به خود اختصاص داده‌اند.

در مقابل، پنج فصل مهم صادراتی قزاقستان شامل سوخته‌های معدنی و روغن‌های معدنی، سنگ فلز، جوش و خاکستر، محصولات شیمیایی معدنی، چدن، آهن و فولاد، و مس و مصنوعات از مس بوده‌اند که در مجموع ۸۱ درصد از کل ارزش صادرات این کشور را تشکیل می‌دهند. این تمرکز بر چند فصل خاص، بیانگر نقش اساسی این کالاها در تجارت خارجی قزاقستان و اهمیت آنها در اقتصاد ملی این کشور است.

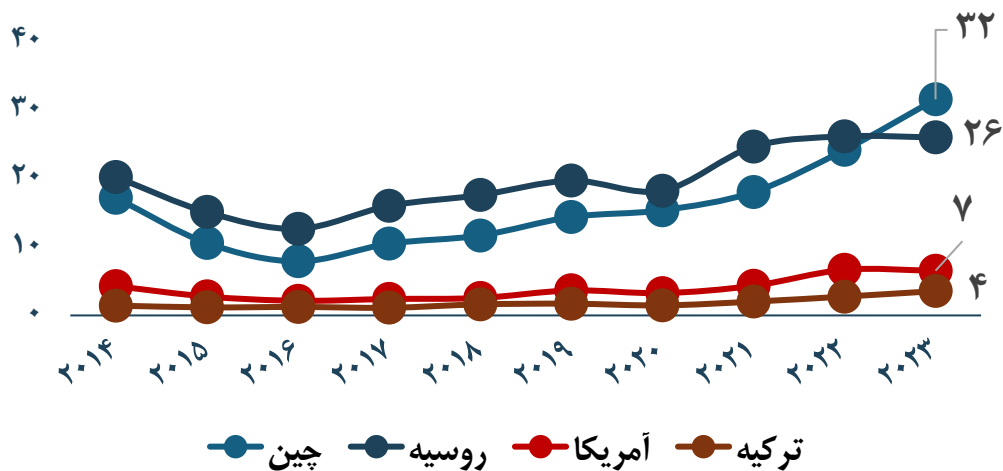
شکل ۳. مهم‌ترین کالاهای صادراتی و وارداتی قزاقستان در سال ۲۰۲۳

کشور	ارزش	سهم	سهم	ارزش	کشور
ایتالیا	۱۴.۸ میلیارد دلار	۱۹٪	۲۷٪	۱۶.۸ میلیارد دلار	چین
چین	۱۴.۸ میلیارد دلار	۱۹٪	۲۶٪	۱۶.۲ میلیارد دلار	روسیه
روسیه	۹.۸ میلیارد دلار	۱۲٪	۵٪	۲.۹ میلیارد دلار	گامبیا
هلند	۴.۱ میلیارد دلار	۵٪	۴٪	۲.۶ میلیارد دلار	آمریکا
ترکیه	۴ میلیارد دلار	۵٪	۴٪	۲.۲ میلیارد دلار	کره جنوبی

منبع: ITC

در سال های اخیر، روابط تجاری قزاقستان با قدرت های بزرگ تغییرات مهمی را تجربه کرده است. در سال ۲۰۲۳، چین جایگاه روسیه را به عنوان بزرگترین شریک تجاری قزاقستان تصاحب کرد و حجم تجارت میان دو کشور به ۳۲ میلیارد دلار رسید، در حالی که تجارت با روسیه با ۲۶ میلیارد دلار در جایگاه دوم باقی ماند. از سوی دیگر، روابط تجاری با آمریکا کاهش جزئی یافته و به حدود ۷ میلیارد دلار رسیده است. ترکیه نیز با افزایش حجم تجارت خود به ۴ میلیارد دلار، به عنوان یک شریک در حال رشد برای قزاقستان مطرح است. این تغییرات نشان دهنده تمرکز قزاقستان بر گسترش همکاری های اقتصادی با شرق، به ویژه چین است.

نمودار ۲. ارزش تجارت کالایی قزاقستان با کشورهای منتخب طی سال های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۳ (میلیارد دلار)

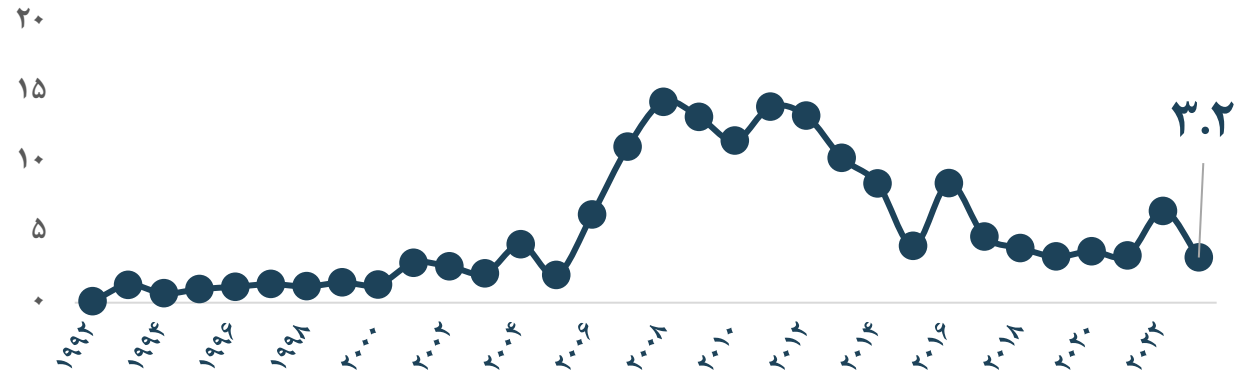

منبع: ITC

۶. وضعیت سرمایه گذاری مستقیم خارجی در قزاقستان

نمودار ۳، جریان ورودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی در قزاقستان را از سال ۱۹۹۲ تا ۲۰۲۳ نشان می دهد. در دهه های اول، میزان سرمایه گذاری خارجی نسبتاً پایین و به طور میانگین حدود ۱.۳ میلیارد دلار بوده است. در دهه دوم، سرمایه گذاری مستقیم خارجی به طور چشمگیری افزایش یافته و میانگین ۹.۲ میلیارد دلاری را ثبت کرده است. شایان ذکر است بیشترین سرمایه گذاری مستقیم خارجی در قزاقستان در سال ۲۰۰۸ رخ داده که حدود ۱۴.۳ میلیارد دلار بوده است. با این حال، پس از این دوره، سرمایه گذاری مستقیم خارجی در قزاقستان مجدداً با کاهش همراه شده و از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۳ به طور میانگین حدود ۵.۵ میلیارد دلار بوده است. در سال ۲۰۲۳ نیز جریان ورودی سرمایه گذاری در قزاقستان حدود ۳.۲ میلیارد دلار بوده که در مقایسه با سال قبل کاهش ۵۱ درصدی را تجربه کرده است.

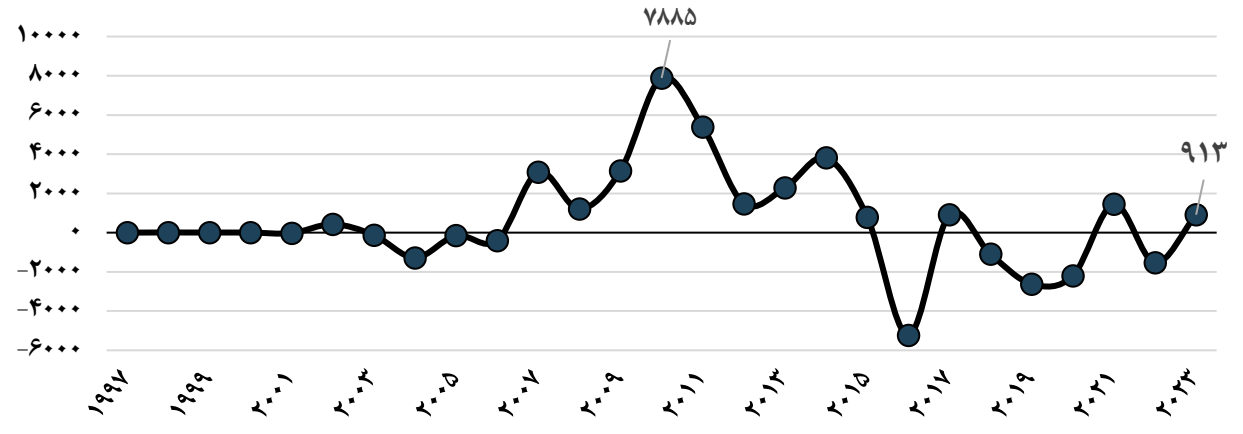
نمودار ۳. جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی قزاقستان از سال ۱۹۹۲ تا ۲۰۲۳ (میلیارد دلار)

منبع: UNCTAD

نمودار ۴، نشان می‌دهد که جریان خروج سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در قزاقستان از سال ۱۹۹۲ تا ۲۰۲۳ با نوسانات زیادی همراه بوده است. در سال ۲۰۱۰ و پس از بحران مالی جهانی ۲۰۰۸ این جریان به بالاترین حد خود رسید. در سال‌های ۲۰۱۴ نیز این خروجی دوباره شدت گرفت. در سال‌های اخیر، با اجرای سیاست‌های جدید، جریان خروجی تا حدودی کاهش یافته و در سال ۲۰۲۳ به حدود ۹۱۳ میلیون دلار رسیده است.

نمودار ۴. جریان خروجی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی قزاقستان از سال ۱۹۹۲ تا ۲۰۲۳ (میلیون دلار)

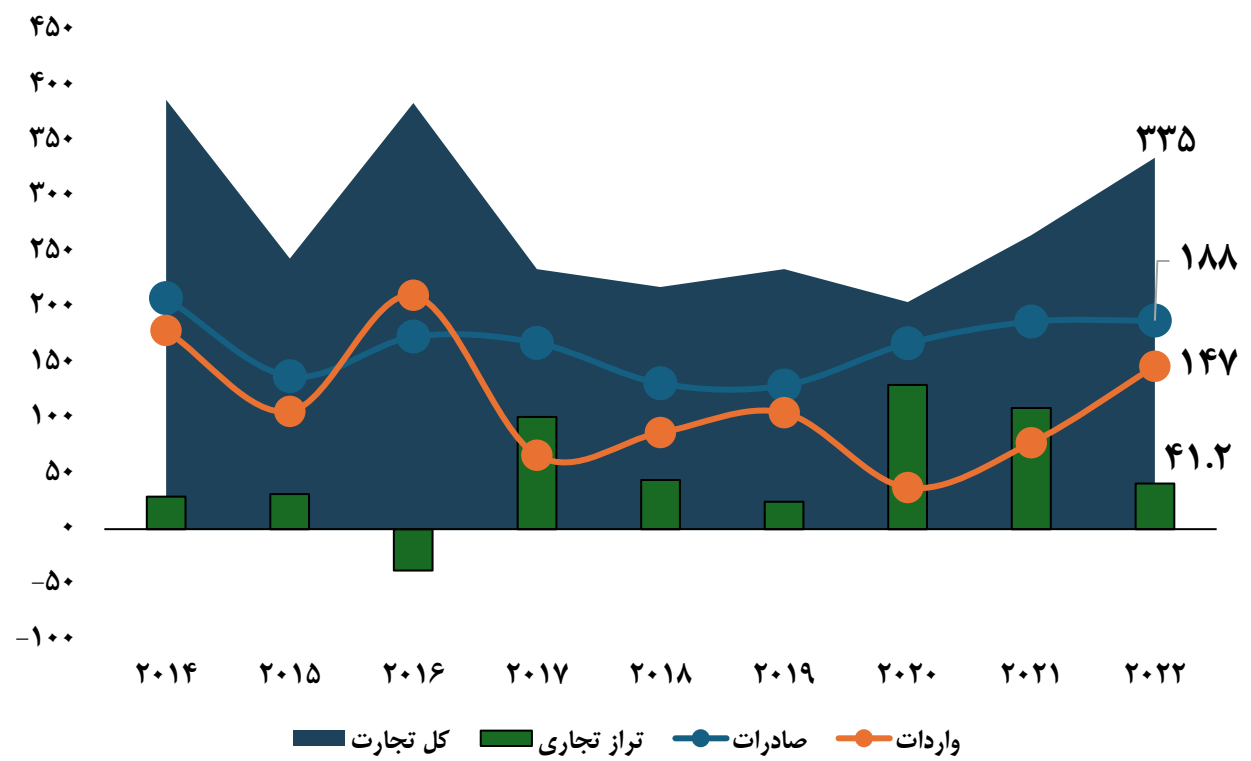

منبع: UNCTAD

۷. وضعیت تجارت ایران و قزاقستان

روند تجارت ایران با قزاقستان در سال ۲۰۲۲ شاهد رشد قابل توجهی بوده است. کل تجارت میان دو کشور با رشد ۲۶.۴ درصدی مواجه شده که بخش عمده‌ای از این افزایش به دلیل رشد ۸۹ درصدی واردات از قزاقستان بوده است. واردات به تنهایی ۲۶ واحد درصد از این رشد را به خود اختصاص داده، در حالی که صادرات ایران به قزاقستان در رشد کلی تجارت تنها ۰.۴ واحد درصد سهم داشته است. با وجود این، تراز تجاری ایران همچنان مثبت باقی مانده، اما با تضعیف قابل توجهی همراه بوده است. این تراز نسبت به سال قبل ۶۲ درصد کاهش یافته و نشان دهنده کاهش سود حاصل از تعاملات تجاری با قزاقستان است.

نمودار ۵. روند تجارت ایران با قزاقستان طی سالهای ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۲ (میلیون دلار)

منبع: ITC

در سال ۲۰۲۲، پنج فصل مهم وارداتی ایران از قزاقستان شامل غلات، وسایل نقلیه زمینی غیر از نواقل روی خط آهن، چربی ها و روغن های حیوانی یا نباتی، راکتورهای هسته ای و دیگ های بخار آب گرم و آخال و تفاله منابع خوراکی بوده اند که مجموعاً ۹۸ درصد از کل ارزش واردات ایران از قزاقستان را به خود اختصاص داده اند.

در سوی دیگر، پنج فصل نخست صادرات ایران به قزاقستان شامل میوه های خوراکی، مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از این مواد، سبزیجات و نباتات ریشه ای، شیر و محصولات لبنی و نمک و سیمان، در مجموع ۶۴ درصد از کل ارزش صادرات ایران به قزاقستان را تشکیل می دهند. این آمار نشان دهنده وابستگی واردات و صادرات دو کشور به تعداد محدودی از فصل های تجاری است که نیازمند توجه به تنوع بخشی در سبد کالاهای صادراتی و وارداتی بین ایران و قزاقستان است.

شکل ۴. مهم ترین کالاهای صادراتی و وارداتی قزاقستان در سال ۲۰۲۳

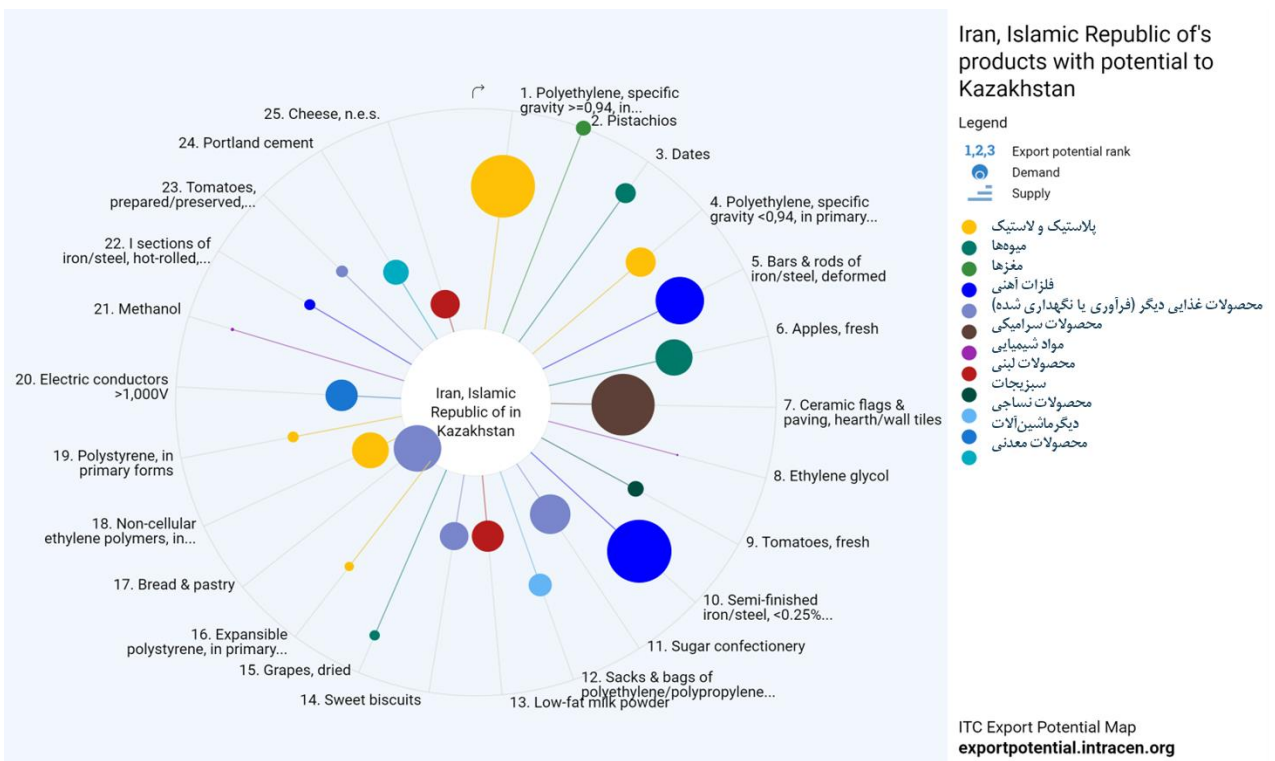
فصل	ارزش	سهم	سهم	ارزش	فصل
۱۰) غلات	۴۸ میلیون دلار	۲۵٪	۸۳٪	۱۲۲ میلیون دلار	۸) میوه های خوراکی
۸۷) وسایل نقلیه زمینی غیر از نواقل روی خط راه آهن یا تراموای، و ...	۴۶ میلیون دلار	۲۴٪	۷٪	۱۱ میلیون دلار	۳۹) مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از این مواد
۱۵) چربی ها و روغن های حیوانی یا نباتی و ...	۱۳ میلیون دلار	۷٪	۳٪	۴ میلیون دلار	۷) سبزیجات، نباتات، ریشه و غده های زیر خاکی خوراکی
۸۴) راکتورهای هسته ای، دیگ های بخار آب گرم و ...	۸ میلیون دلار	۴٪	۳٪	۴ میلیون دلار	۴) شیر و محصولات لبنی، تخم پرندگان، عسل طبیعی،
۲۳) آخال و تفاله صنایع خوراکی، خوراکی های آماده برای حیوانات	۸ میلیون دلار	۴٪	۲٪	۳ میلیون دلار	۲۵) نمک، گوگرد، خاک ماسه سنگ، مواد کج کاری، آهک و سیمان

منبع: ITC

شکل ۵، پتانسیل صادراتی ایران به قزاقستان را بر اساس آخرین داده های منتشر شده توسط ITC نشان می دهد. در این میان، پلی اتیلن (با وزن مخصوص بالاتر و کمتر از ۰.۹۴) به عنوان محصولی با بیشترین پتانسیل صادراتی در صدر قرار دارد، که به دلیل کاربردهای صنعتی گسترده، بازار قابل توجهی در قزاقستان دارد. محصولات کشاورزی نظیر پسته، خرما، سیب تازه، گوجه فرنگی و انگور خشک شده نیز از محصولات استراتژیک با تقاضای بالا در این بازار محسوب می شوند. همچنین، محصولات فلزی و شیمیایی مانند میله ها و شاخه های فولادی، اتیلن گلیکول و پلی استایرن به دلیل استفاده در صنایع مختلف،

جایگاه ویژه‌ای دارند. علاوه بر این، پرچم‌های سرامیکی و کاشی‌ها نیز به‌عنوان بخشی از محصولات ساختمانی ایران با پتانسیل صادراتی قابل توجه در بازار قزاقستان معرفی شده‌اند. این داده‌ها نشان می‌دهد که ایران می‌تواند با بهره‌گیری از مزیت‌های رقابتی در تولید محصولات پتروشیمی، کشاورزی و مواد اولیه صنعتی، سهم خود را در بازار قزاقستان افزایش دهد و به بهبود روابط تجاری دو کشور کمک کند.

شکل ۵. پتانسیل‌های صادراتی ایران به قزاقستان

منبع: ITC

۸. جمع بندی و تجویز استراتژیک

بازخیزی همزمان روسیه و چین به منزله قدرت های نوظهور در حالیکه فشارهای تازه ای را به صفحات ژئوپولیتیکی آسیای مرکزی در نقطه تقاطع این قدرت ها وارد آورده، به همان مقدار اشتباهی سایر قدرت های بزرگ از هند و ترکیه تا اتحادیه اروپایی را به منظور باز کردن جای پای متناسب و برقراری موازنه قوا در این منطقه از جهان افزوده است. این تکاپو که موتور محرکه پویایی آسیای مرکزی پس از پشت سر گذاشتن دوران رخوت ناشی از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی است، برای پنج کشور آسیای مرکزی نوید بخش فرصت هایی بوده که از دل آن می توانند جایگاه شایسته تری نه تنها در توسعه ملی بلکه در سلسله مراتب نظام جهانی برای خود تدارک ببینند. قزاقستان در میان کشورهای این منطقه نه تنها به سبب پتانسیل های جمعیتی و وسعت جغرافیایی بلکه به دلیل موقعیت مکانی در اتصال روسیه و چین با پهنه های دشت آسیای مرکزی، کاسپین، فلات ایران و قفقاز جنوبی، یکی از درخشان ترین اقتصادهای منطقه را به نمایش گذاشته و همزمان به نظر می رسد فانوس دریایی توسعه منطقه ای آسیای مرکزی نیز باشد. سه دهه قبل، کشورهای این منطقه از لحاظ شاخص های توسعه کم و بیش در یک رده قرار داشتند؛ اکنون با شتاب های مختلف توسعه، این شکاف و تفاوت در حال افزایش است و قزاقستان به یمن سیاست های اصولی در بهره مندی متوازن از چین و روسیه در حالیکه مزیت های رقابتی اتحادیه اروپایی و در وهله بعدی ایالات متحده، ژاپن، هند و کره جنوبی را نیز در این موازنه بکار بسته، به سرآمدی کشورهای این منطقه رسیده است. به این ترتیب، هرچند در گذشته قدرت های بیرون از این منطقه می کوشیدند سیاستی یکپارچه در برابر آسیای مرکزی اتخاذ کنند اکنون شاید این توصیه از جهاتی تغییر یافته باشد. در پیش گرفتن نگرشی مستقل به کشورهای متمایز آسیای مرکزی شامل قزاقستان از منظر توسعه یافتگی و پتانسیل های تجاری، سیاستی بلوغ یافته تر برای کشورها از جمله ایران است. با این حال و با وجود لزوم این انقلاب شناختی از منطقه و جوامع آن، هنوز نمی توانیم استبداد جغرافیا را در رابطه با محصور بودن آسیای مرکزی توأم با میراث سده های پیشین که به نحوی جوامع این منطقه را درهم آمیخته و متصل با هم نگه داشته نادیده بگیریم. بنابراین، ضمن در نظر گرفتن این پیشینه تاریخی و جغرافیایی، اتخاذ استراتژی سیاسی و تجاری متمایزی که قادر به برجسته کردن نقش قزاقستان به عنوان پیش آهنگ آسیای مرکزی باشد به رغم همه دشواری ها، به شدت ضروری و اجتناب ناپذیر است. سیاستگذار ایرانی همچنانکه تجار ایرانی، می بایست خود را به چارچوب های ذهنی بدیعی مجهز کنند که درست به اندازه دگرگونی های واقعی در آسیای مرکزی و کشورهای منفرد آن واقع بینانه و البته منعطف باشد. یکی از این جنبه های نو، نگرستن به آسیای مرکزی و ارزش گذاری ژئوپولیتیکی هر کدام از کشورهای این منطقه از منشور پروژه های شکل دهنده به دینامیک این منطقه است و در میان همه اینها، هیچکدام به اندازه «ابتکار کمربند و راه» تعیین کننده نیست. تفسیری از این زاویه دید، مقوم توجه به مناسبات دوجانبه توأم و همزمان با اعتبار بخشیدن به آن دسته از ترتیباتی است که جایگاه هر کدام از کشورهای این منطقه را درون پروژه جاه طلبانه چین در احیای جاده ابریشم باستانی به درستی ارزیابی می کند.

بطور خلاصه نه ایران و نه هیچ کشور دیگری نمی تواند یک سیاست منطقه ای در رابطه با آسیای مرکزی داشته باشد بی آنکه سیاستی روشن در برابر قزاقستان در پیش بگیرد و همینطور نمی تواند سیاستی بی ابهام در برابر قزاقستان انتخاب کند بی آنکه پیش از آن، سیاستی همانقدر منسجم در برابر آسیای مرکزی به منزله یک منطقه اعلام کرده باشد. تدوین یک استراتژی تجاری ملی در برابر هر کدام از کشورهای آسیای مرکزی، ناگزیر از توجه به نگرانی ها و آرزوهای آنها در برنامه های بلندمدت تجارت و توسعه و به یا به عبارت دیگر، مطالعه تصویر خود شناسانه ای این کشورها درون نقشه بزرگ توسعه راه های مواصلاتی، زیرساخت ها و شبکه های در حال پدیداری تولید و تجارت است. چنین نگاهی، بازرگانان را تشویق می کند که به ابعادی فراسوی تجارت سنتی بیاندیشند و در تشخیص نیازها و ظرفیت ها، به شبکه ها و بینش های در حال شکل گیری بیش از قبل توجه کنند. با حذف سایر عوامل موثر، ایران بطور طبیعی، برای ارتباط دادن آسیای مرکزی با دنیای اقیانوس هند و سوسه کننده است، اما همینطور بالقوه کنشگر غیرقابل اغمازی در تنوع دادن به موازنه هایی است که کشورهای آسیای مرکزی برای گزیر از انحصار و چیرگی چین و روسیه به آن نیاز دارند. بازخوانی آسیای مرکزی و تشخیص دوباره کشورهای آن درون تار درهم تنیده ارتباطات بین المللی نخستین و مهمترین گام برای طراحی یک استراتژی جامع برای سیاستگذاران است؛ جایی که بازرگانان ایرانی می توانند در آن نقش ایفا کنند و در ادامه و اجرای آن، همچنان نقش داشته باشند.